

HÜSEYN BƏXTİYAROV

GDU-nun dissertantı

E-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

AZƏRBAYCAN-QİƏT:ƏMƏKDAŞLIQ VƏ INKIŞAF (XX ƏSRİN 90-CI ILLƏRİ)

Açar sözlər: Azərbaycan, Əməkdaşlıq, Təşkilat, Ölkə, Müstəqillik.

Ключевые слова: Азербайджан, Сотрудничество, Организация, Страна, Независимость.

Key words: Azerbaijan, Cooperation, Organization, Country, Independence.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsindən sonra regional əmək- daşlıq da xarici siyasətin əsas istiqamətlərindən birinə çevrildi. Xüsusilə, Qara dəniz hövzəsi ölkələri ilə əlaqələrin yaradılması və möhkəmləndirilməsi vacib məsələlərdən idi. XX yüzilliyin 80-ci illərinin sonları-90-cı illərinin əvvəllərində dünya- nın iki nəhəng dövlətindən biri olan Sovet İttifaqının dağılmasından sonra region ölkələri arasında əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması və genişləndirilməsi üçün kifayət qədər ictimai-siyasi şərait formalaşdı. Ümumiyyətlə, Qara dəniz hövzəsi ölkələrinin bütün sahələrdə əlaqələri hövzə ölkələrinin maraqlarına tamamilə uyğun idi. Çünki, tarixi-ənənəvi münasibətlər, regional əməkdaşlıqda tərəflərin siyasi, iqtisadi, mədəni və hərbi sahələrdə maraqlarının üst-üstə düşməsi, habelə, dostluq münasibətlərinin mövcud olması bu əlaqələri stimullaşdırırdı.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin Qara dəniz hövzəsi ölkələri ilə regional əmək- daşlığında Qara dəniz ölkəri İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı da mühüm rol oynamış- mışdır. Qeyd edilməlidir ki, təşkilat qardaş Türkiyə Respublikasının təşəbbüsü ilə yaranmışdır. Azərbaycan Respublikası bu təşkilata 1992-ci ilin fevral ayında qəbul olunmuş və bununla ölkəmizin regional əməkdaşlıqda yeni istiqamətlər formalaş- mışdır. Qara dəniz ölkələri İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı regional təşkilat kimi üzv ölkələrin regionda və beynəlxalq birlikdə siyasi mövqelərinə güclü təsir göstər- mişdir. Ancaq, 1993-cü ilin iyununadək respublikamızın təşkilatla əməkdaşlığı dərin xarakter daşımamışdı. Bunun başlıca səbəbi həmin dövrdə xarici siyasətimizdə bir sıra nöqsanların olması idi. Çox yaxşı hal oldu ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsindən sonra dövlətimizin xarici siyasəti yenidən quruldu, uğursuzluqların səbəbləri göstərildi, xarici siyasət idarəsinə yeni-yeni kadrlar gətirildi. Məhz, bundan sonra ölkəmizin regional əməkdaşlığında durğunluq aradan qaldırıldı, münasibətlərimiz yeni müstəvidə qurulmağa başladı. Ulu öndər Heydər Əliyev QİƏT ölkələrinin iqtisadi, siyasi və digər sahələrdəki protensiallarını yüksək qiymətlən- dirərək ölkəmizin regional əməkdaşlığında təşkilatın böyük rol oynayacağını əsas- landırırdı və bunun mühüm əhəmiyyət daşdığını faktlarla göstərdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dövləti QİƏT üzvləri arasında Türkiyə və Ukrayna dövlətlərinin siyasi və iqtisadi nüfuzunu yüksək qiymətləndirir. Belə ki, dövlətimizin mövqeyinə görə Türkiyə dövləti özünün iqtisadi potensialına görə təkə regionda deyil, habelə, dünyada fərqlənən dövlətlər sırasındadır. Onu qeyd et-mək zəruridir ki, Türkiyənin iqtisadi inkişafını aşağıdakı statistika tamamilə təsdiq edir. Statistik məlumatlara görə Türkiyədə adambaşına düşən ÜMM 7400 ABŞ dol- ları həcmində olmuşdur (1,245). Ölkə demək olar ki, dünyanın aparıcı dövlətləri ilə müxtəlif sahələrdə ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələrini möhkəmləndirməkdə davam edir. Türkiyənin tərəfdaş ölkələri sırasında

Almaniya, İtaliya, Böyük Britaniya, ABŞ, Fransa, Rusiya və Səudiyyə Ərəbistanı üstün yer tutur. Bundan başqa ölkənin kifayət qədər güclü olduğunu ixrac-idxal əməliyyatları da təsdiq etməkdədir. Xarici ticarətdə başlıca olaraq toxuculuq, kənd təsərrüfatı məhsulları, qara və əlvan metal filizi aparıcı yer tutmaqdadır. Məhz, bütün bunlar Türkiyənin iqtisadi nüfuzunu daha da artırır və onun əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirir.

Nəzərdən keçirdiyimiz illərdə Ukraynanın da iqtisadi potensialına dövlətimiz tərəfindən kifayət qədər dəyər verilmişdir. Ukraynanın iqtisadi gücü də bunu deməyə tamamilə əsas yaradır. Belə ki, statistikanın verdiyi məlumata görə, adam-başına düşən gəlir 2829 ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, bu kifayət qədər böyük rəqəm deməkdir (2,137). Ölkənin ixracatında aparıcı məhsullar maşınqayırma məmulatları, qara və əlvan metallar, metal prokat, dəmir və marqans filizləri, habelə ərzaq malları və taxıl məhsulları çox mühüm əhəmiyyət daşıyırdı.

90-cı illərin ortalarında QİƏT çərçivəsində əməkdaşlığın inkişafında bir sıra mühüm addımlar atıldı. Bu baxımdan təşkilatın 1996-cı ilin iyun ayında təntənəli şərəitdə VII sessiyasının keçirilməsini qeyd edə bilərik. Sessiyada vacib məsələlərdən biri olan Qara dəniz Ticarət və İnkişaf Bankının yaradılması haqqında sazişə baxılmış və təşkilatın statusu müzakirə edilərək qərar qəbul edilmişdir. Bununla yanaşı olaraq regional təşkilat kimi hüquqi bazanın formalaşdırılması məsələsi də müzakirə obyektinə olmuşdur. Qeyd edilmişdir ki, Orta Asiya respublikalarının bu təşkilata qoşulması imkanlarını araşdırmaq, "Qara dəniz Xəzər dənizi ilə birləşdirən nöqtələri" tapmaq bu iqtisadi əməkdaşlığın real səmərə verməsinə ciddi təsir göstərə bilər (3,326-327). Göründüyü kimi, QİƏT-in VII sessiyası kifayət qədər uğurlu olmuşdur. Bu, əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsinə təşəbbüs göstərilməsində daha aydın şəkildə təsdiqini tapır. Doğrudan da Orta Asiya dövlətlərinin regional əməkdaşlıqda böyük potensialı var və bundan səmərəli istifadə etmək iki dəniz-Xəzər və Qara dəniz birləşdirə bilər. Orta Asiya dövlətləri regionda baş verən münaqişələrə də ciddi münasibət bildirir. Xüsusilə, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi bu dövlətlər tərəfindən pislənilmiş və ölkəmizin ədalətli mövqeyi alqışlanmışdır. Bütün bunlar bir daha göstərir ki, VII sessiya QİƏT-in fəaliyyətində mühüm yerlərdən birini tutur.

Həmçinin, Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankının yaradılmasına ölkə parlamentinin münasibəti böyük maraq doğurur. Respublika parlamenti hesab edir ki, Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankının təsis edilməsi haqqında 1994-cü il iyunun 30-da Tbilisi şəhərində imzalanmış saziş Azərbaycan Respublikasının aşağıdakı qeyd-şərti ilə birlikdə təsdiq edilsin: Azərbaycan Respublikası hazırkı sazişdə düzəlişlərin Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankının Müdirlər Şurası tərəfindən edilməsini nəzərdə tutan 23-cü maddənin 1-ci bəndinin "a" yarım bəndinin və 54-cü maddənin müddəalarını özü üçün qeyri-mütləq hesab edərək bəyan edir ki, sazişdə düzəlişlərin edilməsinin onda iştirak edən dövlətlərin birgə razılığı əsasında sazişin müəyyən edilmiş qüvvəyə minməsi qaydasına uyğun olaraq həyata keçirilməsinin vacibliyi mövqeyindən çıxış edir (4, f.2941, siy.1, iş № 393, v.97). Parlamentimizin bu təsdiqi onu göstərir ki, dövlətimiz Qara dəniz hövzəsi ölkələri ilə əməkdaşlığı yüksək səviyyədə davam etdirəcəyini bəyan edir, ancaq ölkəmizin üzərinə məcburi öhdəliklərin qoyulmasını qəbul etmir.

1996-cı ilin ortalarından etibarən VII sessiyanın qərarlarına uyğun olaraq geniş miqyaslı tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı. Bu istiqamətdə QİƏT-in Yalta şəhərində imzalanmış Nizamnaməsinə Milli Məclisin münasibətini qeyd edə bilərik. Azərbaycan parlamenti qərara aldı ki, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 1998-ci il iyunun 5-də Yalta şəhərində imzalanmış Nizamnaməsi təsdiq edilsin (5, f.2941, siy.1, iş № 596, v.53). Ölkə parlamentinin bu qərarı Azərbaycan-QİƏT əməkdaşlığının dərinləşməsinə əsaslı şəkildə təsir

göstərdi. Nizamnamədə irəli sürülən müddəalar dövlətimizin regional maraqlarına tamamilə uyğun idi ki, bu, respublikamızın Milli Məclisi tərəfindən onun təsdiqinə əsas yaratmışdır. Bundan sonra təşkilat üzvləri arasında bütün sahələri əhatə edən əməkdaşlıq əlaqələri inkişaf etməyə başlamışdır.

Təşkilatın üzvü olan ölkələrin cinayətkarlığa qarşı birgə mübarizəsi də əməkdaşlığın inkişafında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu məsələ ölkəmiz üçün də vacib olduğundan respublika parlamenti tərəfindən açıq münasibət bildirilmişdir. Ölkə parlamenti qərara almışdır ki, "Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan dövlətlərin hökumətləri arasında cinayətkarlığa, xüsusən onun mütəşəkkil formasına qarşı mübarizədə əməkdaşlıq haqqında" 1998-ci il oktyabrın 2-də Kerki-raq şəhərində (Yunanistan) imzalanmış saziş təsdiq edilsin (6, f. 2941, siy. 1, iş № 996, v. 119). Azərbaycan parlamentinin qərarı regionada davam edən müxtəlif münaqişə ocaqlarında genişlənən cinayətkarlığın qarşısının alınmasında mühüm rol oynamışdır. Xüsusilə, Azərbaycanın işğal olunmuş regionlarında erməni ekstremizminin tövətdiyi vəhşiliklərə son qoyulmasında, habelə, baş verə biləcək cinayət hallarının vaxtında aradan qaldırılmasında parlamentimizin qərarı əhəmiyyət daşıyan sənədlər sırasındadır.

Ancaq, təşkilatın 1999-cu il noyabrın 17-də İstanbulda keçirilən növbəti zirvə toplantısı daha ciddi əhəmiyyət daşıyır. Qeyd edilmişdir ki, təşkilatın möhkəmləndirilməsi üçün tərəfdaş dövlətlər bütün potensial imkanları birləşdirməlidirlər. Təşkilat, həmçinin, regional münaqişələrə münasibətdə də üzv ölkələrin vahid mövqeyə nümayiş etdirmələrinin vacibliyini göstərmişdir. Xüsusilə, Qafqazda davam edən münaqişənin ciddi problemlər yaratması bildirilmiş, münaqişənin həlli istiqamətində mühüm addımların atılmasının zəruriliyi qeyd edilmişdir. Ümumiyyətlə, bəyan edilmişdir ki, üzv ölkələr iqtisadi potensiallarını əməkdaşlıq üçün daha sıx birləşdirməlidir (7). Bir fakt aydındır ki, regional münaqişələrin vaxtında həll edilməməsi onların beynəlxalq müstəviyə çıxarılmasına gətirib çıxarmış və çoxsaylı qətnamələr qəbul edilməsinə baxmayaraq bu günədək başa çatmamışdır. Təbii ki, belə münaqişələr sırasında Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsini qeyd etməmək mümkün deyildir. Buna görə də İstanbul zirvə toplantısı mühüm əhəmiyyət daşıyır və yeni toplantıların səmərəli keçirilməsində böyük rol oynamışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, QİƏT tək cəmiyyət iqtisadi əməkdaşlığı əhatə etmir. Bu baxımdan onun elm və texnika sahəsində fəaliyyətini yüksək qiymətləndirə bilərik. Təşkilat elmi və texnoloji istiqamətdə əlaqələrin intensivləşdirilməsinə çalışmış və ardıcıl olaraq ciddi addımlar atmışdır. Belə ki, 2000-ci ilin dekabr ayında QİƏT-in VI iclası keçirilir. İclasda təşkilatın üzvü olan 10 əsas nümayəndədən başqa, globallaşma və elmi fəaliyyətin kommersiyalaşdırılması ilə məşğul olan mütəxəssislər və ekspertlər iştirak etdilər. İclasda xüsusi olaraq göstərilmişdir ki, QİƏT çərçivəsində fəaliyyət göstərən İşgüzar Şura metodları işləyib hazırlayacaq və müasir texnologiyalar sahəsində çalışacaq kadrların hazırlanmasında texniki kömək edəcək, elm və işgüzar dairələri maksimum yaxınlaşdırmaq üçün səylər göstərəcək, onların gələcək əməkdaşlığının dərinləşdirilməsinə təkan verəcəkdir (8, 19. XII. 2000). Bu tamamilə təsdiq edir ki, qloballaşan dünyada QİƏT də kənar qala bilməz, bütün potensialından bu istiqamətdə istifadə etməsi vacibdir. Təbii ki, yeni texnologiyaların tətbiqi üçün kadrların hazırlanması istiqamətində ciddi addımların atılması müasir dövrün tələbləri sırasındadır. Məhz, bu baxımdan QİƏT-in VI iclası regional əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsində böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Vurgulanması vacibdir ki, QİƏT təşkilatı siyasi və hərbi xarakterdən uzaqdır. Onun məqsədi region ölkələrinin iqtisadi əməkdaşlığını təmin etməkdən, eyni zamanda azad ticarət

zonasının yaradılmasından ibarətdir. Onu da qeyd edək ki, QİƏT Avropa, Aralıq dənizi və Asiya ölkələrində gedən inteqrasiya prosesinə bütün tərəfləri ilə kömək etməkdədir (9,31). QİƏT fəaliyyəti dövründə öz prinsiplərinə sadıq qaldığını tamamilə təsdiq etmiş, üzv ölkələr arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və genişləndirilməsinə çalışmışdır. Təşkilatın regional və beynəlxalq layihələrdə fəal iştirakı isə onun inteqrasiya prosesinə faydalı təsir etdiyini göstərir.

Ancaq, bütün bunlarla belə, QİƏT ölkələri beynəlxalq siyasi problemə çevrilmiş Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dəfələrlə açıq münasibət bildirmişlər. Belə ki, QİƏT-in aparıcı dövlətləri olan Türkiyə və Ukrayna dövlətlərinin xarici siyasətində Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi prioritet məsələ kimi qoyulmuş və bütün beynəlxalq toplantılarda Azərbaycan həqiqətinin dünya birliyinə çatdırılması istiqamətində fəal işlər aparılmışdır. Hər iki dövlətin respublikamızla əməkdaşlığı dərin tellərlə bağlı olduğundan bu beynəlxalq səviyyəyə qaldırılmış problemin həllində onların maraqlı olması tamamilə təbii görünməlidir. Əlbəttə, xarici siyasətdə belə mövqe regionun təhlükəsizliyinə təminat verməklə yanaşı, yeni-yeni layihələrin həyata keçirilməsinə əlverişli zəmin yaradır. Ukraynanın dövlətinin mövqeyinə görə bu problem beynəlxalq hüquq normaları və prinsipləri əsasında özünün həllini tapmalıdır.

Türkiyə Respublikası da Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində birmənalı olaraq ölkəmizin mövqeyini müdafiə etmiş, bu müdafiə dövrümüzdə də müvəffəqiyyətlə davam etməkdədir. Təbii ki, Türkiyənin belə mövqeyi obyektiv həqiqəti ifadə edir və bununla Azərbaycanın haqq işi bütün dünya ölkələri tərəfindən uğurla müdafiə edilməkdədir. Bütün bunlar xalqımızda belə bir inam yaradır ki, yaxın gələcəkdə bu haqq işimiz öz həllini tapacaqdır. Türkiyə və Ukrayna xalqları isə Azərbaycan xalqı ilə daimi olaraq həmrəylik nümayiş etdirməkdədir.

Əlbəttə, təşkilata daxil olan digər dövlətlərin də bu istiqamətdə mövqələrini dövlətimiz böyük maraqla diqqət mərkəzində saxlayır. Çünki, münaqişənin tezliklə və ədalətli həllində bunun xüsusi əhəmiyyət daşıması danılmazdır.

Beləliklə, "Azərbaycan-QİƏT: Əməkdaşlıq və inkişaf (XX əsrin 90-cı illəri)" probleminə dair aşağıdakı elmi nəticələri çıxarmaq olar: 1. XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycanın regional əməkdaşlığında QİƏT çox mühüm əhəmiyyət daşımış, ölkəmizin iqtisadi əməkdaşlığının genişlənməsində təşkilat ciddi rol oynamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dövləti QİƏT çərçivəsində əlaqələri dərinləşdirərək üzv ölkələrlə ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr qurmuş və bu əlaqələr nəinki region ölkələrinin bütün sahələrdə inkişafına təkan vermiş, həm də qonşu ölkələrinin də xarici əlaqələrinin inkişaf etdirilməsinə güclü təsir göstərmişdir.

2. Bir danılmaz fakt xüsusi vurğulanmalıdır ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə yenidən qayıdışınadək Azərbaycan-QİƏT əməkdaşlığında ciddi irəliləyişlər baş verməmiş, məhz, bu dövrdən etibarən əlaqələr yeni mərhələyə daxil olmuşdur. Böyük dövlət xadimi ölkəmizin regional əməkdaşlığında QİƏT ilə əlaqələri yüksək qiymətləndirərək onun beynəlxalq əhəmiyyət daşdığına göstərmişdir. 3. Təsadüfi deyildir ki, region ölkələrinin dövlət başçıları və siyasi xadimləri təşkilatın möhkəmlənməsində dövlətimizin roluna böyük dəyər verərək onunla əməkdaşlığın qarşılıqlı faydalı əlaqələr müstəvisində inkişaf etdiyini bildirmişlər. Təbii ki, QİƏT çərçivəsində dövlətimizin fəaliyyətinə verilən bu qiymət regional əməkdaşlığımızın müasir vəziyyətinin kifayət qədər dərin və geniş xarakter daşdığına təsdiq edir və bunun davamlı olacağına cəmiyyətimizdə möhkəm əminlik yaradır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Dünya ölkələri. B.2008.
2. Azərbaycanca fəaliyyət göstərən neft şirkətləri. İnformasiya və Resurs Mərkəzi. B.2003.
3. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Arxivi. Fond.2941, siyahı.1, iş № 393, v.97.
4. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Arxivi. Fond.2941, siyahı.1, iş № 596, v.53.
5. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Arxivi. Fond.2941, siyahı.1, iş № 996, v.119.
6. www.Oilfund.az. Oil of Azerbaijan. 2005.
7. Azərbaycan-Ukrayna: Dostluq, strateji tərəfdaşlıq. "Xalq" qəz. B.2000, 19 dekabr.
8. [http://google.ru/Türkiyə-Ukrayna münasibətləri\(XXI əsrin əvvəlləri\)](http://google.ru/Türkiyə-Ukrayna_münasibətləri(XXI_əsrin_əvvəlləri)).

Г.А.БАХТИЯРОВ

**АЗЕРБАЙДЖАН-ОЧЭС: СОТРУДНИЧЕСТВО И РАЗВИТИЕ
(90-Е ГОДЫ XX ВЕКА).**

В статье исследованы проблемы Азербайджан-ОЧЭС: Сотрудничество и развитие (90-е годы XX века). Было отмечено, что Азербайджаном вошел в феврале 1992 года в ОЧЭС. В июне 1993 года Азербайджано-ОЧЭС в отношениях начался новый этап. В конце 90 года отношения получили дальнейшее развитие. Наше государство предпочитает между странами-членами Турции и Украине. На современном этапе имеет большой авторитет ОЧЭС, в региональном сотрудничестве.

H.A.BAKHTIYAROV

**AZERBAIJAN-BECO: COOPERATION AND DEVELOPMENT
(90TH OF XX CENTURY)**

In the article, there have been researched the problems Azerbaijan-BECO: Cooperation and development (90th of XX century). It was noted that the BSEC in february 1992, Azerbaijan received. In june 1993 Azerbaijan-BSEC began a new stage in the relations. In the late 90 s the further development of the cooperation relations. Our state between member countries and prefers To Ukraine Turkey. At the present stage BSEC has a great reputation in regional cooperation.

Rəyçilər: t.e.n. P.Kərimzadə, t.e.d. M.Qasımlı

Gəncə Dövlət Univesitetinin "Azərbaycan tarixi" kafedrsının 19 dekabr 2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №5).